

مطالعات تاریخ فرهنگی؛ پژوهش‌نامه‌ی انجمن ایرانی تاریخ
سال یازدهم، شماره‌ی چهل و یکم، پاییز ۱۳۹۸، صص ۲۹-۱
(مقاله علمی - پژوهشی)

بررسی، معرفی و تحلیل انواع طرح‌ها و نقشه‌های اطلسی در قالی جیریا

محمد افروغ^۱

چکیده

تحقیق پیش رو پژوهشی کاملاً میدانی و بدیع است و اندکی جنبه‌ی نظری دارد. سعی نویسنده بر آن بوده تا طرح‌ها و نقشه‌های اطلسی را به‌عنوان برجسته‌ترین و رایج‌ترین طرح‌ها در روستای جیریا، شناسایی و معرفی کند. از این رهگذر، تحقیق حاضر نخستین پژوهش در این زمینه است. روستای جیریا با برخورداری از پیشینه‌ای کهن در تاریخ و فرهنگ، یکی از روستاهای فعال استان مرکزی و شهر اراک در تولید قالی است. سابقه‌ی قالی‌بافی در جیریا هم‌پای این هنر در ساروق، دیگر روستای استان مرکزی، است که در تولید قالی‌های نفیس شهره بوده و نسبتاً هم‌جوار با جیریاست. آوازه‌ی قالی‌های جیریا در اراک، استان مرکزی و ایران، به کیفیت و نفاست این هنر در طرح و نقشه و بافت آن است. پرسش پژوهش حاضر این است که بیشترین، رایج‌ترین و متنوع‌ترین طرح و نقشه در قالی جیریا کدام است و شامل چه ویژگی‌هایی می‌شود؟ شناسایی، بررسی، طبقه‌بندی و معرفی انواع طرح و نقشه‌ی قالی جیریا با تکیه بر نقشه‌ی اطلسی از اهداف این مقاله به‌شمار می‌رود. این تحقیق از نوع بنیادین، و روش تحقیق از نوع توصیفی - تحلیلی، و شیوه‌ی گردآوری داده‌ها، میدانی است. یافته‌های پژوهش مبین این امر است که نقشه‌ی اطلسی یکی از طرح‌های رایج و معروف در قالی‌بافی این روستاست. طرح اطلسی در قالی جیریا در انواع طرح‌ها و رنگ‌ها و ابعاد بافته و عرضه می‌شود. بر طبق یافته‌های این پژوهش طرح و نقشه‌ی اطلسی، بیشترین و متنوع‌ترین طرح و نقشه در قالی جیریاست. همچنین تعداد ۱۷ نقشه‌ی اطلسی در این روستا شناسایی، بررسی، تحلیل و معرفی شد.

واژه‌های کلیدی: جیریا، قالی، طرح، اطلسی

---

۱. استادیار دانشگاه اراک، گروه آموزشی فرش، (m_afrouh@araku.ac.ir).

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۹/۲۰، تاریخ تأیید: ۱۳۹۹/۰۲/۰۱.

مقدمه

روستای جیریا یکی از کانون‌های مهم و برجسته‌ی بافت قالی در استان مرکزی و شهرستان اراک است که امروزه جزئی از شهر جدید (روستای قدیم) ساروق به شمار می‌رود و قریب به یک قرن از سابقه‌ی فعالیت قالی‌بافی آن می‌گذرد. تولیدات جیریا امروزه یکی از برندهای قالی استان مرکزی و یکی از کانون‌های فعال قالی‌بافی این استان محسوب می‌شود. ذکر این نکته ضروری است که اگرچه قالی ساروق شهره و به‌عنوان یک برند جهانی یاد می‌شود، قالی جیریا هم به همان اندازه در بافت و تولید قالی‌های اراک، سهمی بسزا و قابل توجه داشته است. متأسفانه با گذشت زمان و از یکی دو دهه‌ی گذشته، بافت و تولید قالی‌های ساروق رو به افول نهاد، تا جایی که باید گفت اگر از بافت‌های انگشت‌شمار و پراکنده در گوشه‌وکنار ساروق صرف‌نظر کنیم، چراغ‌بافندگی و بافت قالی‌های شهره‌گون این دیار خاموش شده است و این، دلایل مختلفی دارد که شاید اصلی‌ترین آن دلایل، روآوردن به مؤلفه‌ها و عناصر توسعه‌ی شهری و تبدیل و تغییر منابع درآمدی از قالی‌بافی به دیگر حرف و مشاغل، و نیز تغییر نگاه اجتماعی به هنر بافندگی است؛ پدیده‌ای که هنوز در جیریا اتفاق نیفتاده و برعکس، مهم‌ترین و استوارترین منبع درآمد خانوارهای این روستا، بافت و تولید و فروش قالی‌های زیبا و باکیفیت است، که از آن میان می‌توان به قالی‌هایی با نقشه‌ی اطلسی اشاره کرد. طرح و نقشه‌ی اطلسی یکی از عمده‌طرح‌ها و نقشه‌های قالی جیریاست که در ساختار، ابعاد، اشکال و رنگ‌بندی‌های مختلف و متنوع بافته می‌شود. در این مقاله سعی بر آن است تا ضمن نگاهی مختصر به ابعاد فنی و زیبایی‌شناختی قالی جیریا، طرح‌ها و نقشه‌های اطلسی که در این روستا بافته می‌شوند، مطالعه، معرفی، توصیف و تحلیل شوند. هفده طرح و نقشه‌ی اطلسی به‌عنوان جامعه و نمونه‌های انتخابی در این مقاله بررسی خواهد شد. این پژوهش از نوع کیفی و بنیادین، و روش تحقیق از نوع توصیفی - تحلیلی است. همچنین شیوه‌ی گردآوری داده‌ها توأمان به‌صورت کتابخانه‌ای و میدانی خواهد بود.

پیشینه‌ی تحقیق

کمبود منابع در ارتباط با قالی استان مرکزی و ضرورت بیش‌ازپیش تحقیق و معرفی ابعاد متنوع نظام بافندگی اراک و کانون‌های وابسته به آن، همچون جیریا، دست‌مایه‌ی نگارش این مقاله قرار گرفت. تاکنون پژوهش‌های قابل توجه و بنیادینی درباره‌ی موضوع قالی و قالی‌بافی استان مرکزی، اراک، فراهان و به‌طور مشخص قطب‌های نسبتاً کوچک اما فعال در حوزه‌ی قالی‌بافی نظیر روستای جیریا، به‌عنوان فعال‌ترین قطب قالی‌بافی استان مرکزی، صورت نگرفته است. لیک مواردی در ارتباط با این حوزه به نگارش درآمده است. کتاب *قالی ایران* (ادواردز، ۱۳۶۸) که در ذیل فصل نهم به معرفی و بررسی و توصیف ابعاد فنی و زیبایی‌شناختی حوزه‌ی قالی‌بافی اراک یا سلطان‌آباد قدیم می‌پردازد. منبع دیگری که معرفی همه‌جانبه‌ی مکتب قالی‌بافی اراک را وجه پژوهش قرار می‌دهد، کتاب *قدیمی قالی ایران یا باغ همیشه‌بهار* (فونتن، ۱۳۷۵)، است که ضمن معرفی مردم‌شناسانه‌ی شهر اراک، در فصل‌های دوم و سوم و چهارم به توصیف و تشریح ابعاد فن‌شناختی، فرایند بافت، و بعضی از نقش‌ها و طرح‌ها در هنر قالی‌بافی در اراک پرداخته است. همچنین در کتاب *غروب زرین فرش ساروق* (صوراسرافیل، ۱۳۷۲)، نویسنده به‌اجمال به معرفی همه‌جانبه‌ی قالی اراک و مشخصاً ساروق می‌پردازد و در این میان درباره‌ی قالی جیریا تنها یک جمله بیان می‌شود که تأکیدی بر کیفیت قالی جیریاست: «اگرچه شاید دیدار از ساروق به‌ویژه روستای زیبای جیریا (گیریا) تا حدودی قالی‌بافی غنی و جالبی را پیش رویمان قرار داد...» (ص ۷۸). در کتاب *پژوهشی در فرش ایران* (ژوله، ۱۳۹۰)، به‌اختصار و در چند صفحه به توصیف و توضیح قالی‌بافی در استان مرکزی و اراک و سوابق قالی‌بافی در آن و مهم‌ترین مراکز قالی‌بافی و مؤلفه‌های فن‌شناختی این هنر در استان، پرداخته است. در مقاله «بررسی، تحلیل و معرفی طرح‌ها و نقشه‌های بومی و نخستین در مکتب قالی‌بافی اراک (سلطان‌آباد)» (افروغ، ۱۳۹۶)، نویسنده نظام بافندگی اراک و کانون‌های آن را همراه با طرح‌ها و نقشه‌های بومی و اصیل اراک، معرفی و توصیف و تحلیل کرده است. همچنین در مقاله «بررسی، تحلیل و معرفی طرح‌ها و نقشه‌های وارداتی (اقتباسی) و جدید در قالی معاصر اراک (سلطان‌آباد)» (افروغ، ۱۳۹۷)، نویسنده به معرفی و تحلیل و تشریح طرح‌ها و

نقشه‌هایی پرداخته که وارد مکتب قالی‌بافی اراک شده است.

۱. اراک؛ مهم‌ترین کانون قالی‌بافی غرب ایران در قرن نوزدهم

جغرافیای بافندگی اراک که روستای جیریا نیز بخشی از آن به شمار می‌رود، از مناطق معروف قالی‌بافی غرب ایران و به‌طور خاص از اواسط دوران قاجار (۱۲۶۶ق/۱۸۵۰م)، است. سیسیل ادواردز^۱ انگلیسی در وصف زنان قالی‌باف جغرافیای اراک و کیفیت فرآورده‌هایشان می‌نویسد: «قالی‌بافان اراک جزء ماهرترین قالی‌بافان ایران به شمار می‌روند. مرحله‌ی بافت را بسیار خوب انجام می‌دهند» (ادواردز، ۱۳۶۸، ۱۶۸). ضمن اینکه «با مطالعه‌ی تاریخ گذشته‌ی اراک تصور می‌شود که قالی‌بافی در این شهر قدمت چندانی ندارد اما شواهد تاریخی، کیفیت و اعتبار قالی‌های دهه‌های پیش از آن روشن می‌کند که این ناحیه در قالی‌بافی از سوابق زیادی برخوردار بوده است. در بعضی از بخش‌های اراک مانند ساروق و فراهان [و جیریا] قدمت این هنر به سال‌های بسیار دور بازمی‌گردد» (ژوله، ۱۳۹۰، ۱۸۹). قالی‌های اراک (سلطان‌آباد) تا پیش از آغاز دوران طلایی بافندگی، از کیفیت و مطلوبیت لازم برای صادرات برخوردار نبود و صرفاً جنبه‌ی خودمصرفی و یا فروش محدود داشت، اما به تدریج با بازشدن پای تاجران قالی، از شهرها و مناطق پیرامونی همچون تبریز، و نیز استقرار شعبه‌ای از شرکت انگلیسی زیگلر، قالی اراک با مرکزیت و محوریت فراهان (ساروق) رو به سوی صادرات نهاد.^۲ «قالی‌های پردوام و ارزان این منطقه در ابتدا عمدتاً به بازار داخلی عرضه می‌شدند، ولی تولید آنها از سال

۱. سیسیل ادواردز (Cecil Edwards)، نویسنده‌ی کتاب *ارزشمند قالی ایران*، و تولیدکننده‌ی قالی در همدان.

۲. این امر علاوه بر مرغوبیت قالی اراک، نمودار آن است که تولید قالی از زمان‌های پیش‌تر در آن منطقه رایج بوده است. در حدود سال ۱۲۶۶ش (۱۸۸۳م) ارزش اقتصادی قالی‌بافی در این منطقه به حدی رسید که انگلیسی سوئیسی‌الاصلی شرکتی تحت عنوان «زیگلر و شرکا» تأسیس کرد و شعبه‌ای از آن هم در اراک برای سفارش و بافت قالی با سلیقه‌ی آمریکایی‌ها و اروپایی‌ها دایر کرد. به گفته‌ی سیسیل ادواردز این امر به دنبال آن صورت گرفت که یکی از کارمندان شرکت زیگلر به نام اسکار اشتراوس پیشنهاد می‌کند که به جای تبدیل کردن پول‌های به‌دست‌آمده به امپریال (طلای روسی) وجوه آن را صرف خرید قالی کنند و این امر سرآغازی شد برای رونق فرش اراک.

| بررسی، معرفی و تحلیل انواع طرح‌ها و نقشه‌های اطلسی در قالی جیریا ... | ۵

۱۲۷۰ هجری قمری به بعد، تحت تأثیر بعضی از تجار تبریز به سوی صادرات جهت گرفت. در واقع بورژواهای ثروتمند اروپایی از طریق نمایشگاه جهانی وین به سال ۱۲۹۰ ه.ق (۱۸۷۳ م) مجذوب قالی‌های ایران شده بودند و امروزه نیز تعداد این علاقه‌مندان برای داشتن این شیء [کالای] تجملی باب روز، بیش‌ازپیش افزایش یافته است» (فونتن، به نقل از هاوس‌گو، ۱۳۷۵، ۱۷۰). اظهارات فونتن و دیگر محققان و نقل‌قول‌های او از زبان دیگران، تأکیدی بر این نکته است که تاریخ و پیشینه‌ی قالی‌بافی در اراک، به زمان قاجار می‌رسد و از این‌رو اراک حدوداً سابقه‌ای ۲۰۰ تا ۲۵۰ ساله در هنر صنعت قالی‌بافی دارد. ناصرالدین شاه در سفرنامه‌ی خود در سال ۱۲۸۷ ق، به هنگام مراجعت از زیارت عتبات عالیات از راه عراق عجم (سلطان‌آباد، اراک) به طرف آشتیان و تهران می‌نویسد: «به سلطان‌آباد عزیمت کردیم، ترتیب کوچه و تقسیم آب شهر خیلی منظم است. تجار آذربایجانی و عده‌ای در این شهر به تجارت قالی مشغول‌اند. هر ساله قالی زیاد از اینجا به ممالک روس و عثمانی حمل می‌شود... اهالی آن به کسب و صناعت راغب‌اند و دیروز و امروز نمونه‌های خیلی خوب و ممتاز قالی عراق دیدم که مستوجب خیلی تمجید است» (ناصرالدین شاه، ۱۳۶۲، ۳۴۸).

۲. معرفی روستای جیریا

جیریا^۱ نام عربی جیریا است که در زبان محلی هنوز هم به همین نام معروف است. در کتاب تاریخ قم اثر حسن بن محمد قمی (تألیف ۳۷۸ ق) که به زبان عربی نوشته شده است، به «جریوا» اشاره شده است. از آنجایی که در زبان عربی حروف گ، چ، پ، ژ، وجود ندارد، واژه‌ی «گریوا» را «جریوا» نوشته‌اند که به جیریا تغییر یافته است. در زبان پارسی میانه، «گر» به معنی گردنه، کوه یا تپه است که «الف» آخر آن نشانه‌ی جمع در فارسی است که «گر» را جمع می‌بندد. از این رهگذر نام جیریا از کوهستان‌هایی که از چهار طرف در آن محصور است، گرفته شده است؛ یعنی منطقه‌ای کوهستانی، منطقه‌ای پراز کوه و گردنه (جیریایی، ۱۳۹۶). گویش مردم جیریا به زبان فارسی با لهجه‌ی خاص جیریایی

---

1. Jiriya

است که شباهت نزدیکی به لهجه‌ی ساروق دیگر منطقه‌ی فراهان و نزدیک جیریا دارد. جیریا ۸۰۰ خانوار و ۳ هزار نفر جمعیت دارد که از این تعداد، تقریباً بین هزار تا ۱۲۰۰ نفر (اغلب زنان) به پیشه‌ی قالی‌بافی مشغول‌اند. از اماکن مقدس روستا می‌توان به امامزاده یحیی و امامزاده شاهزاده حسین، و از جاذبه‌های گردشگری آن می‌توان به قلعه بهمه، قنات و باغات آبخوران (آخوران) اشاره کرد. قالی‌بافی مهم‌ترین فعالیت اقتصادی و شغل غالب اهالی جیریاست؛ چه اینکه ۸۰ درصد اهالی روستا قالی می‌بافند. همچنین بسیاری از مردان روستا نیز در کنار زنان به کار قالی‌بافی مشغول‌اند (تصویر شماره ۱). در بسیاری از خانه‌ها بیش از یک یا دو دار قالی وجود دارد.

تصویر شماره ۱: مردان جیریایی در حال بافت قالی

(منبع: کرمی، خبرگزاری ایسنا، www.diyareaftab.ir)

۳. مختصات فنی قالی جیریا

قالی جیریا از آنجایی که زیرمجموعه‌ی قالی اراک به شمار می‌رود، در بُعد فن‌شناختی نیز ویژگی‌هایی دارد که در قالی اراک نمودار است و تنها تفاوت، در بخش پرداخت و تکمیل قالی است که شیوه‌ای مختص بافندگی جیریاست. واحد اندازه‌گیری یا رج‌شمار، ابعاد و اندازه‌ها، گره، ابزار بافت، نوع دار و نوع بافت و تعداد رنگ‌های مورد استفاده، مختصات فنی قالی جیریا را شکل می‌دهد. قالی جیریا به‌خاطر کیفیت و تراکم بالای بافت (رج‌شمار بالا: ۱۶۰، ۱۸۰ و ۲۰۰) که یکی از ویژگی‌های مهم آن نسبت به دیگر کانون‌های بافت اراک و استان مرکزی است، به قالی «آهنین» مشهور است؛ از این‌رو که از سفتی و

---

۱. قالی‌های با کیفیت و رج‌شمار بالا که در بسیاری از مناطق مختلف کشور رایج است، با صفت قالی آهنین همراه است. قالی بیجار به‌واسطه کیفیت و استحکام بافت، به قالی آهنین مشهور است.

استحکام بالایی برخوردار است و این ویژگی که سبب افزایش عمر قالی می‌شود، در هنگام راه رفتن روی آن کاملاً مشهود است. بافندگی در روستای جیریا فقط مختص زنان نیست، بلکه مردان نیز در کنار همسران خویش به کار قالی‌بافی مشغول‌اند. به نقل از اهالی جیریا، در این روستا سالانه ۲ هزار مترمربع قالی تولید می‌شود؛ متراژی که در حال حاضر برای یک روستا، رقمی قابل توجه است. ابعاد قالی جیریا متنوع است. اهالی جیریا قالی‌های خود را در ابعاد خرک یا ده‌گره بیست‌گره، ذرع و نیم، دو ذرع، پرده‌ای، شش‌متری و نه‌متری می‌بافند. در گذشته ابعاد بزرگ پارچه کمتر بافته می‌شد، اما با گذشت زمان و شهرت فراگیر قالی جیریا، بافندگان و تولیدکنندگان به ابعاد بزرگ پارچه یعنی شش‌متری و نه‌متری روی آوردند. رایج‌ترین ابعاد قالی در این روستا، دو ذرع است که می‌توان گفت ابعاد استاندارد برای فضاهای امروزی است.

۴. انواع نقشه‌ها و طرح‌های قالی جیریا

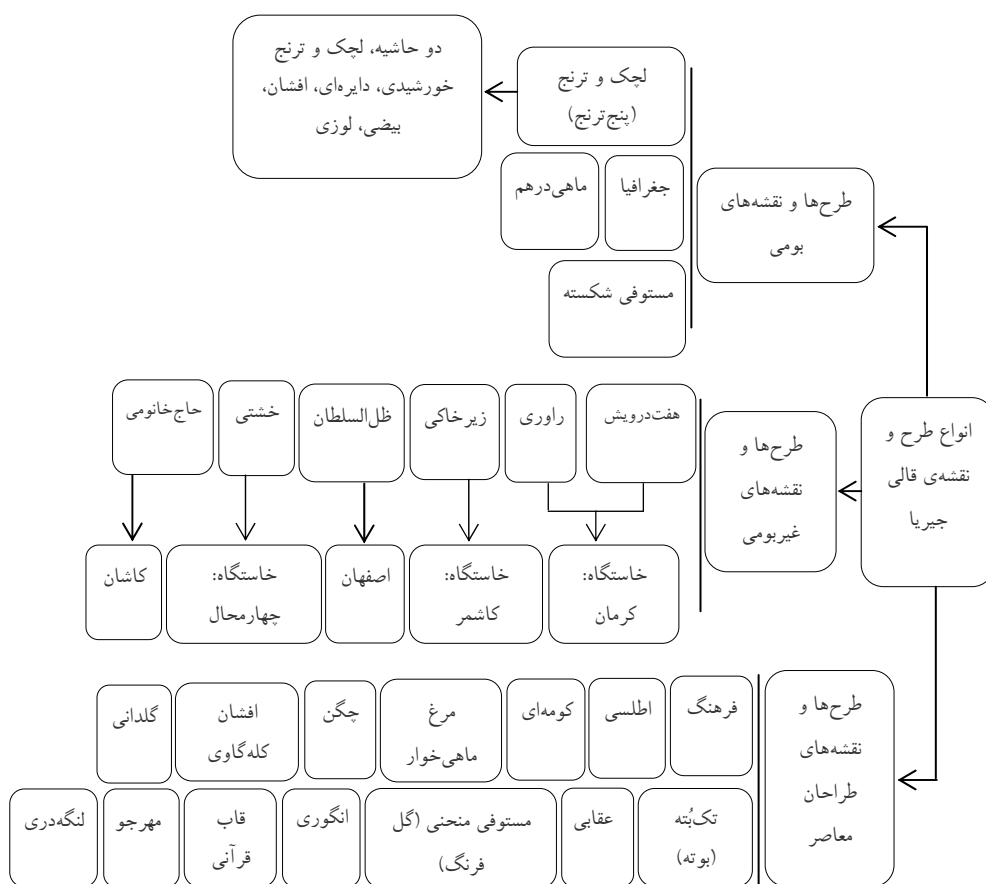
طرح‌ها و نقشه‌هایی که در جیریا بافته می‌شود، به‌طور عمده به سه دسته تقسیم می‌شود که این مهم حاصل جست‌وجوی میدانی است:

الف. نقشه‌های بومی و اصیل منطقه‌ی اراک که مختص این منطقه است و توسط هنرمندان این شهر طراحی و عرضه شده و در جیریا بافته می‌شود (جدول شماره ۱)؛
ب. نقشه‌های اقتباسی یا وارداتی که به شیوه‌های گوناگون مثلاً توسط تولیدکنندگان از مناطق و مکاتب دیگر وارد نظام بافندگی اراک شده و در جیریا رواج دارد (جدول شماره ۲)؛

ج: نقشه‌ها و طرح‌های جدید و امروزی که توسط طراحان بومی اراک طراحی و توسط بافندگان جیریا بافته می‌شود (جدول شماره ۳).

هر دسته شامل چندین نقشه می‌شود که در نمودار شماره ۱، نشان داده شده است. ذکر این نکته ضروری است که بعضی از نقشه‌های غیربومی و اقتباسی یادشده در این تصویر، نظیر هفت‌درویش، حاج‌خاومی و ظل‌السلطان در گذشته بافته می‌شد و در حال حاضر بافته نمی‌شود. نقشه‌های قالی جیریا متنوع و گونه‌گون است. یکی از ویژگی‌های بافندگان جیریا این است که با مشورت با تولیدکنندگان و فروشندگان خبره در بازار، نقشه‌ی مورد نظر را برای بافتن انتخاب می‌کنند. نقشه‌های ذکرشده در تصاویر شماره‌های ۲ و ۳ و ۴، غالب طرح‌ها و نقشه‌هایی است که هم‌اکنون بافته می‌شود و یا در گذشته بافته

می شده است. البته در کنار این گونه طرح‌ها، نقشه‌های دیگری که می توان از آنها با نام نقشه‌های متفرقه یاد کرد، نیز وجود دارد که از آن جمله می توان به نقشه‌های کیهانی، کردستانی، گل زنبقی، انگوری، دستگاهی^۱، انادری، بند رومی، ستونی یا محرابی گلدانی، تصویری، اشاره کرد. طرح تصویری شامل تصویر شعرا، عرفا، لیلی و مجنون، منظره‌های روستایی و دینی است.

نمودار شماره ۱: طرح‌ها و نقشه‌های قالی جیریا (منبع: پژوهشگر)

۱. طرح و نقشه‌ی دستگاهی یا دسته‌گلی، گل دسته یا ساروق باب آمریکایی، اصیل‌ترین و مشهورترین طرح و نقش مکتب قالی‌بافی اراک و فراهان است که در روستای معروف ساروق، در قرن ۱۹م همزمان با شهرت قالی این روستا بافته و به کشورهای غربی و به‌طور خاص آمریکا صادر می‌شد.

۹ | بررسی، معرفی و تحلیل انواع طرح‌ها و نقشه‌های اطلسی در قالی جیریا ...

جدول شماره ۱: طرح‌ها و نقشه‌های بومی رایج در قالی جیریا (منبع: پژوهشگر)				
				
ترنج خورشیدی	ترنج بیضی	جغرافیا	لچک و ترنج	مستوفی شکسته

جدول شماره ۲: طرح‌ها و نقشه‌های غیربومی رایج در قالی جیریا (منبع: پژوهشگر)					
					
حاج خانومی	خشتی	ظل السلطانی	زیرخاکی	راوری	هفت درویش

جدول شماره ۳: طرح‌ها و نقشه‌های طراحان معاصر در قالی جیریا (منبع: پژوهشگر)						
						
اطلسی	عقاب‌ی	تک‌بته	مستوفی منحنی	فرهنگ	مرغ ماهی خوار	کومه‌ای

						
لنگه دری	مهرجو	گلدانی محرابی	قاب قرآنی	افشان کله گاوی	انگوری	چگن (چگنی)

تصویر شماره ۳: از راست به چپ، طرح و نقشه‌های انادری، گل زنبقی، ظل السلطانی، دستگاہی
(منبع: پژوهشگر)

تصویر شماره ۴: از راست به چپ، طرح و نقشه‌های تصویری، انگوری، ستونی و کردستانی
(منبع: پژوهشگر)

تصویر شماره ۵: از راست به چپ، نقشه‌های کیهانی و بند رومی (منبع: پژوهشگر)

استاد عزت‌الله ابراهیمی و استاد داوود بُرجی، طراحان نقشه‌ی اطلسی نویسنده با کندوکاو و جست‌وجوی میدانی و پرسش از صاحب‌نظران برجسته‌ای همچون آقای رامین داعی به این نتیجه رسید که طراح و واضع اصلی نخستین طرح و نقشه‌ی اطلسی، استاد عزت‌الله ابراهیمی بوده است. او متولد سال ۱۳۱۱ش در شهر اراک است و یکی از هنرمندان ممتاز طراحی قالی اراک به شمار می‌رود که در کاروانسرای کاشانی، واقع در بازار اراک، مشغول به کار طراحی نقشه‌ی قالی بود. در دوران نوجوانی به دلیل علاقه و استعداد در نقاشی و طراحی نقشه‌ی قالی وارد این حرفه شد و تا سال ۱۳۳۶ش نزد استادان صاحب‌نام اراک مشغول کسب و تکمیل دانش و مهارت طراحی شد و در سال ۱۳۵۴ش موفق به اخذ مدرک طراحی و نقاشی فرش از مرکز آفرینش‌های هنری شد. تا سال ۱۳۹۴ش مشغول طراحی نقشه‌ی قالی بود. طرح‌ها و نقشه‌های بسیاری را عرضه کرد که از آن جمله می‌توان به طرح اطلسی، انواع طرح‌های لچک و ترنج شاه‌عباسی، مستوفی گل‌فرنگ، شیخ‌صافی، شیخ‌لطف‌اللهی، چرخش (گردش) پرنده، مرغ ماهی‌خوار و... اشاره کرد.

استاد داوود برجی متولد ۱۳۴۷ش در اراک است که از سال ۱۳۶۸ش فعالیت نقشه‌کشی و نقطه‌چینی را در محضر استاد مراد رضایی آغاز کرد و سپس در محضر استاد ابرهیمی به تکمیل مهارت پرداخت. او هم‌اکنون در سرای کاشانی‌ها مشغول فعالیت است. از نمونه‌ی طرح‌های ایشان انواع طرح‌های اطلسی، لچک و ترنج، شاه‌عباسی، گل‌فرنگ و طرح تک‌بته، لنگه‌دری و... است. نقشه‌ی اطلسی به‌مرور توسط دیگر طراحان بسط و

توسعه پیدا کرد.

طرح و نقشه‌ی اطلسی

یکی از طرح‌ها و نقشه‌های رایج امروزی در قالی جیریا، طرح و نقشه‌ی اطلسی است که نسبت به قدمت کم، یکی از نقشه‌های فراگیر قالی اراک و به‌طور خاص جیریاست. این نقشه را نخست استاد ابراهیمی طراحی و عرضه کرد. سپس به‌مرور زمان، طراح نقشه و بعدها دیگر طراحان بازار قالی اراک، بر مبنای خلاقیت و نوآوری، تغییراتی هم در طرح و نقش و هم در انواع رنگ‌ها و نوع رنگ‌بندی و حتی ابعاد، در نقشه ایجاد کردند و بدین‌گونه انواعی از نقشه‌های اطلسی را به بازار عرضه و ارائه کردند. امروزه این نقشه در انواع طرح‌ها و فرم‌ها توسط تنها طراح فرش اراک، یعنی استاد داوود برجی، طراحی می‌شود. نقشه‌ی اطلسی هم در روستای جیریا و هم توسط شرکت سهامی فرش استان مرکزی، بافته و عرضه می‌شود. علت نام‌گذاری واژه‌ی اطلسی بر این نوع نقشه‌ها، حضور گل‌های ظریف، لطیف و رنگارنگ اطلسی در زمینه‌ی این نوع از قالی‌هاست. گل اطلسی یکی از گل‌های محبوب و زیبای طبیعت و خانه‌های ایرانی است که در رنگ‌های متفاوت و متنوع قرمز، زرد، بنفش، ارغوانی، سفید، آبی و اغلب به‌صورت ابلق (دورنگ) ظاهر می‌شود. در تصاویر شماره‌های ۵ و ۶، نمونه‌هایی از گل‌های اطلسی در طبیعت و زمینه‌ی قالی‌های اطلسی نشان داده شده است. قالی‌های نقشه‌اطلسی علاوه بر رنگ، در طرح و نقش نیز دارای تنوع و کثرت است.

تصویر شماره‌ی ۵: گل‌های اطلسی در انواع رنگ‌های گلگون

(منبع: www.setare.com/fa/news)

تصویر شماره ۶: گل‌های اطلسی رنگارنگ در قالی‌های نقشه‌ی اطلسی (منبع: پژوهشگر)

طرح و نقشه‌ی اطلسی در ابعاد خَرک، ذرع و نیم، دو ذرع، و پرده‌ای، و به‌طور عمده در جیریا بافته می‌شود. نقشه‌ی اطلسی از ویژگی‌های دیداری (بصری) و زیبایی‌شناختی منحصربه‌فردی برخوردار است که آن را در بین سایر نقشه‌ها برجسته می‌کند. ساختار و شاکله‌ی اصلی این نقشه در گذشته ثابت بوده است اما به‌مرور زمان و با توجه به رشد و توسعه‌ی کمی و کیفی تولید قالی در مناطق روستایی و همچنین توجه به ارزش‌ها و کیفیت‌های زیبایی‌شناختی و اقتصادی، این ساختار دچار تغییر و تحول شد؛ به‌گونه‌ای که امروزه انواع متنوعی از طرح‌های اطلسی در قالی جیریا را شاهدیم. یکی از عناصر برجسته‌ی زیبایی‌شناختی در این نقشه، طیف رنگی و متنوع صورتی در فضای زمینه است. البته با گذشت زمان، دیگر رنگ‌ها نظیر ارغوانی یا شرابی و نیز دوغی (روناس خوابانیده‌شده در دوغ یا ماست) نیز به منظومه‌ی رنگی این قالی افزوده شد. از مشخصات نقشه‌ی اطلسی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

در این نوع نقشه از رنگ‌های سرد و نیمه‌سرد به‌صورت بسیار محدود استفاده شده است. در واقع پهنه‌ی رنگی قالی را رنگ‌های گرم و نیمه‌گرم تشکیل می‌دهد. رنگ زمینه‌ی قالی‌های نقشه اطلسی، غالباً صورتی (کم‌رنگ یا پررنگ) است. رنگ‌های زمینه که به‌صورت استثنا وجود دارد عبارت است از: قرمز جگری، مسی، سُرمه‌ای، عنابی، سفید، خرمایی و کرم. رنگ‌های به‌کاررفته در قالی جیریا متنوع است. این رنگ‌ها در بعضی موارد به شمار ۳۰ و حتی بیشتر نیز می‌رسد. دارچینی، قهوه‌ای سوخته، شتری کم‌رنگ، سبز زیتونی، آبی روشن، الماسی سیر و روشن، صورتی (چهره‌ای)، مسی، شرابی، لاک‌سبز (گلنار)، خاکی سیر، بژ، خاکستری روشن، زرشکی، فیلی، سبز سنجیدی، کاهی، زرد طلایی،

زرد پرمایه (خردلی)، آبی سیر و روشن، آبی دور گل، سرمه‌ای، یاسی، دوغی، کرم، سبز هلی، پوست پیازی، قارایی، بنفش، سیاه، سفید، نارنجی، از جمله رنگ‌های مورد استفاده در قالی جیریاست.

حاشیه‌ی قالی نقشه‌اطلسی، سرمه‌ای، قرمز، خاکی و سفید است. گاهی نقشه‌ای استثنائاً دارای دو حاشیه است (تصویر شماره‌ی ۷) و گاهی بدون حاشیه است. ساختار و کالبد اصلی قالی اطلسی به ترنج کف‌ساده می‌ماند. عنصر لچک در این نوع قالی به صورت معمول و آنچه در دیگر طرح‌ها و نقشه‌ها رایج است، وجود ندارد و در صورت وجود داشتن نیز به صورت و فرمی خاص و متفاوت است. در بعضی از نقشه‌ها، فضای لچک را نقش‌مایه‌ی بته‌جقه، گلدان و یا یک گل پهن نعلبکی‌شکل تشکیل داده است. لچک‌های قالی‌های اطلسی، پرکار و پُر نقش و به صورت متراکم و از دو یا چهار طرف متصل به یکدیگر است. در واقع اتصال لچک‌ها، از ویژگی‌های برجسته‌ی این نقشه‌ها به شمار می‌رود. در تصویر شماره‌ی ۸، انواع فرم‌های لچک نشان داده شده است.

جدول شماره‌ی ۴: مشخصات قالی نقشه‌اطلسی جیریا (منبع: پژوهشگر)							
تصویر قالی	تصویر گرافیکی	فن‌بافت و رج‌شمار	رنگ حاشیه	رنگ زمینه	رنگ‌های به‌کاررفته	اندازه	
		تمام‌لول، ۱۴۰ رک یا رج ۳۵	سرمه‌ای	مسی	چهره‌ای (صورتی)، قرمز مسی، سبزی‌شمی، سبز روشن، سفید، سیاه، زرد، سرمه‌ای، بنفش، نارنجی، قهوه‌ای سیر، آبی روشن، زرد، الماسی، کرم، فیلی.	دو ذرع	۱

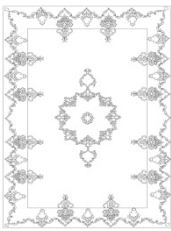

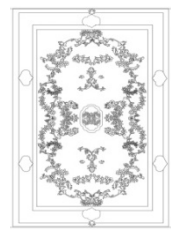
بررسی، معرفی و تحلیل انواع طرح‌ها و نقشه‌های اطلسی در قالی جیریا ... | ۱۵

		<p>تمام‌لول، ۱۶۰ رک یا ۴۰ رج</p>	<p>چهره‌ای</p>	<p>سفید</p>	<p>چهره‌ای، قرمز، مسی، قهوه‌ای، آبی، سفید، سبز روشن و بشمی، مشکی، قهوه‌ای، آبی، بنفش، سبز هلی، دارچینی، کرم، زرشکی، قارایی، زیتونی</p>	<p>دو ذرع</p>	<p>۲</p>
		<p>تمام‌لول، ۱۴۰ رک یا ۳۵ رج</p>	<p>مشکی</p>	<p>پوست پیازی</p>	<p>پوست پیازی، سفید، آبی، سبز روشن، قهوه‌ای، سیاه، خاکی، فیلی، زرد طلایی، سرمه‌ای، عنابی، قهوه‌ای، زرد خردلی، الماسی، قرمز، نارنجی یاسی، شتری، چهره‌ای</p>	<p>۱۱۰*۳۱۰ سانتی‌متر</p>	<p>۳</p>

		<p>تمام‌لول، ۱۸۰ رک یا رج ۴۵</p>	<p>سرمه‌ای</p>	<p>قرمز لاکه</p>	<p>چهره‌ای، قرمز، آبی، الماسی، خاکی، فیلی، سرمه‌ای، سبز روشن، سنجدی، یشمی، عنابی، ارغوانی، قهوه‌ای، سفید، سیاه، شرابی، قارایی، هلی</p>	<p>پرده‌ای</p>	<p>۴</p>
		<p>تمام‌لول، ۱۴۰ رک یا رج ۳۵</p>	<p>سرمه‌ای</p>	<p>قرمز لاکه</p>	<p>پوست‌پیازی، قرمز، آبی، زرد، سرمه‌ای، زرشکی، سبز، سنجدی، سیاه، سفید، الماسی، شتری، صورتی، فیلی، شرابی، عنابی، سبز، روشن، قارایی</p>	<p>دو ذرع</p>	<p>۵</p>

بررسی، معرفی و تحلیل انواع طرح‌ها و نقشه‌های اطلسی در قالی جیریا ... | ۱۷

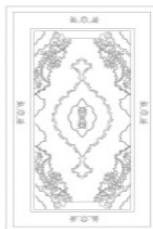
		<p>تمام‌لول، ۱۲۰ رک یا ۳۰ رج</p>	<p>سرمه‌ای</p>	<p>مسی</p>	<p>چهره‌ای، الماسی، مسی، فیلی، سبز، سنجدی و هلی، قارایی، قرمز، فیلی، سبز، فیروزه‌ای، چهره‌ای، سرمه‌ای، زرشکی، قهوه‌ای، یاسی، شتری، آبی، بنفش، یاسی، کرم</p>	<p>خرک</p>	<p>۶</p>
		<p>تمام‌لول، ۱۴۰ رک یا ۳۵ رج</p>	<p>سرمه‌ای و زرد خردلی</p>	<p>ارغوانی</p>	<p>ارغوانی، چهره‌ای، قرمز، سرمه‌ای، مسی، الماسی، شتری، سفید، بنفش، سبز، سنجدی، سیاه، قهوه‌ای، یاسی، بنفش، قارایی، کرم، زرد خردلی</p>	<p>دو ذرع</p>	<p>۷</p>

		<p>تمام‌لول، ۱۴۰ رک یا رج ۳۵</p>	<p>یاسی</p>	<p>مسی</p>	<p>مسی، قهوه‌ای، سیاه، زرد، آبی، عنابی، قارایی، سبز یشمی، چهره‌ای، فیلی، سفید، سیاه، یاسی، بنفش، سبز فیروزه‌ای، زرشکی، شرابی</p>	<p>دو ذرع</p>	<p>۸</p>
		<p>تمام‌لول، ۱۶۰ رک یا رج ۴۰</p>	<p>خاکی روشن</p>	<p>سفید</p>	<p>سفید، بنفش، فیلی، قرمز، کرم، سبز یشمی، خاکی، قهوه‌ای، چهره‌ای، قارایی، شرابی، عبایی، الماسی، آبی، سرمه‌ای، زرشکی، یاسی، شتری، سیاه، هلی،</p>	<p>دو ذرع</p>	<p>۹</p>

		<p>تمام‌لول، ۱۲۰ رک یا ۳۰ رج</p>	<p>سرمه‌ای</p>	<p>قرمز</p>	<p>قرمز، چهره‌ای، بنفش، فیلی، خاکی روشن، الماسی، سبز یشمی، آبی، سرمه‌ای، هلی، قارایی، زرشکی، زرد خردلی، یاسی، شتری، آبی فیروزه‌ای</p>	<p>خَرک</p>	<p>۱۰</p>
		<p>تمام‌لول، ۱۲۰ رک یا ۳۰ رج</p>	<p>سفید</p>	<p>عنابی</p>	<p>چهره‌ای، عنابی، مسی، الماسی، قهوه‌ای، فیلی بنفش، یاسی، سفید، سرمه‌ای، آبی، سبز یشمی، شتری، شرابی، قرمز، سیاه، زرشکی، هلی، کرم</p>	<p>دو ذرع</p>	<p>۱۱</p>
		<p>تمام‌لول، ۱۶۰ رک یا ۴۰ رج</p>	<p>پوست پیازی</p>	<p>سفید</p>	<p>پوست پیازی، سفید، سیاه، سرمه‌ای، یاسی، شرابی، شتری، فیلی، سبز یشمی،</p>	<p>دو ذرع</p>	<p>۱۲</p>

					زرد خردلی، قهوه‌ای باز و تیره، سبز ماشی، قرمز، آبی، بنفش، عنابی، الماسی، چهره‌ای		
		تمام‌لول، ۱۴۰ رک یا ۳۵ رج	سبز سنجدی	سرمه‌ای	سرمه‌ای، سفید، سیاه سبز سنجدی و یشمی، چهره‌ای، قرمز، قهوه‌ای، آبی، الماسی، شتری، کرم، بنفش، ارغوانی، یاسی، زرد خردلی، فیلی، پوست پیازی، عنابی	دو ذرع	۱۳
		تمام‌لول، ۱۶۰ رک یا ۴۰ رج	عنابی	یاسی	قرمز، قهوه‌ای، یاسی، عنابی، سفید، سیاه، سبز یشمی، هلی، نارنجی، زرد، بنفش، آبی، چهره‌ای، کرم،	دو ذرع	۱۴

					پوست پیازی، شتری، قارایی، فیلی، الماسی، ارغوانی		
		تمام‌لول، ۱۶۰ رک یا ۴۰ رج	بدون حاشیه	پوست پیازی	پوست پیازی، سیاه، سفید، یاسی، نارنجی، کرم، آبی، قهوه‌ای، الماسی، سبز، سنجدی، شتری، قارایی، چهره‌ای، زرد طلایی، سرمه‌ای، ارغوانی، قرمز	خرک	۱۵
		تمام‌لول، ۱۶۰ رک یا ۴۰ رج	الماسی	سیاه	چهره‌ای، سیاه، آبی، روشن، عنابی، قرمز، سفید، الماسی، سبز، یشمی، قهوه‌ای، کرم، شتری، قارایی، هلی، فیلی، بنفش، پوست پیازی، آبی فیروزه‌ای	دو ذرع	۱۶

		تمام لول، ۱۶۰ رک یا ۴۰ رج	سرمه‌ای	پوست پیازی	پوست پیازی، سرمه‌ای، آبی، قهوه‌ای، بنفش، هلی، شتری، سبز، زرد یشمی، زرد خردلی، صورتی، آبی فیروزه‌ای، سیاه، قرمز، سفید	دو ذرع	۱۷
---	---	------------------------------------	---------	------------	--	--------	----

تصویر شماره‌ی ۷: قالی نقشه‌اطلسی با دو حاشیه (منبع: پژوهشگر)

ویژگی‌های شاخص نقشه‌ی اطلسی

همان‌گونه که گفته شد طرح و نقشه‌ی اطلسی از لحاظ رنگ‌بندی، از نقشه‌های متنوع قالی جیریاست. به استثنای رنگ سفید، عمدتاً از رنگ‌های گرم و پُر تحرک در زمینه‌ی قالی استفاده می‌شود که از آن جمله می‌توان به رنگ مسی، پوست پیازی، قرمز لاک‌ی، اشاره کرد؛ البته در نقشه‌های جدیدتر از رنگ سرمه‌ای نیز استفاده می‌شود. از دیگر ویژگی‌های قالی اطلسی، پوشش رنگ زمینه توسط رنگ دومی است که حاصل تراکم گل‌های منتشر یافته در سطح زمینه است. به‌گونه‌ای که در وهله‌ی نخست، بیننده گمان می‌کند که رنگ زمینه، رنگ دوم است؛ برای مثال در تصویر شماره‌ی ۸، همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، رنگ

| بررسی، معرفی و تحلیل انواع طرح‌ها و نقشه‌های اطلسی در قالی جیریا ... | ۲۳

زمینه قرمز لاک‌ی است، در صورتی که به نظر می‌رسد رنگ صورتی یا چهره‌ای باشد و این به دلیل تراکم و انتشار شکوفه‌ها و گل و بوته‌های سفیدرنگ در زمینه است.

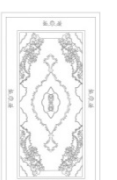
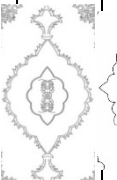
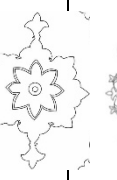
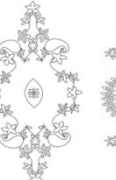

تصویر شماره ۸: زمینه‌ی نمونه‌هایی از قالی‌های اطلسی، راست (زمینه‌ی قرمز لاک‌ی)، میانی (عنابی)، چپ (سرمه‌ای) (منبع: پژوهشگر)

از دیگر ویژگی‌های نقشه‌ی اطلسی پرکاری فضای زمینه توسط شکوفه‌ها و گل و بوته‌های مترکم و پیچک‌های به هم فشرده است؛ به گونه‌ای که رنگ اصلی زمینه در شلوغی و گستردگی گل‌ها گم می‌شود. ضمن اینکه هم‌نشینی رنگ‌های صورتی یا چهره‌ای با قرمز لاک‌ی در اکثر قالی‌های اطلسی، از برجستگی‌های این نوع از نقشه‌هاست. ویژگی‌های دیداری (بصری) همچون عمق و سایه‌روشن‌های قوی و محکم در فضای زمینه توسط درونی‌ترین رنگ و شکوفه‌های پهن‌شده روی آن و نیز حضور چشمگیر و بیش‌از حد رنگ صورتی در کنار رنگ قرمز و مسی، متفاوت‌ترین جلوه از قالی‌های منطقه‌ی اراک و مشخصاً روستای جیریا را عرضه می‌کند. هم‌نشینی، فشردگی و کثرت رنگ‌های متنوع و گونه‌گون در نقشه‌های اطلسی به گونه‌ای است که آنها را به تابلوهای نقاشی شبیه می‌کند. در جدول شماره ۴، تعداد ۱۷ نمونه‌ی انتخابی از طرح و نقشه‌ی اطلسی با ذکر مؤلفه‌های متنوع آمده شده است.

تحلیل نمونه‌های ارائه‌شده

با جست‌وجو در بازار قالی اراک و همچنین روستای جیریا، تعداد ۱۷ نمونه از نقشه‌های اطلسی، شناسایی و در قالب این پژوهش معرفی شد. رواج و تأثیرپذیری و مهم‌تر از همه استقبال مشتریان از این نوع نقشه، باعث شد تا طراح یا طراحان، طرح اطلسی را بر مبنای

خلاقیت و نوآوری، تنوع و بسط و توسعه دهند. طراح در این نوع نقشه، با تناسبی آزاد به زیبایی هرچه تمام‌تر از عنصر رنگ در بازنمایی مطلوب‌ترین تضادها بهره برده است. فضای زمینه (شامل متن، ترنج مرکزی و لچک‌ها) و حاشیه، شلوغ و پرکار است، اما این پرکاری را تنوع و کثرت رنگ‌ها به تعادل و زیبایی رسانده است. در جدول شماره ۵، شمایل خطی و گرافیکی ترنج‌های قالی‌های اطلسی نشان داده شده است. ترنج نقشه‌های مورد مطالعه، از عناصر برجسته‌ی این قالی‌ها به شمار می‌رود که در اشکال و فرم‌های متنوع در زمین‌های مترکم، فضای متضاد و مجزایی به وجود آورده است. در درون بعضی از این ترنج‌ها، نقش‌مایه‌ی دیگری که در حکم یک ترنج درونی است، نقش‌پردازی شده است. در جدول شماره ۶، مختصات ترنج‌ها نشان داده شده است. ضمن اینکه ترنج‌ها هر کدام رنگ‌های زمینه‌ای دورنگ و چندرنگ (بیشتر از دو رنگ) دارند.

جدول شماره ۵: تصویر خطی ترنج‌های قالی‌های جدول (منبع: پژوهشگر)							
۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
							
۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹
							

جدول شماره ۶: مختصات ترنج‌های قالی‌های اطلسی (منبع: پژوهشگر)							
ردیف	فرم ترنج	رنگ زمینه ترنج	رنگ ترنج	تصویر	ردیف	فرم ترنج	رنگ زمینه ترنج
۱	ترنج مربع چهاربر	سرمه‌ای	ترنج بیرونی (سرمه‌ای)، ترنج درونی (سفید)		۱۰	ترنج در بیضی	ترنج سفید
۲	ترنج در ترنج	ترنج بیرونی (کریم)، ترنج درونی (صورتی)	سفید		۱۱	ترنج بیضی شش‌پر	ترنج سفید
۳	ترنج در ترنج (ترنج بیرونی بیضی) و (ترنج درونی هشت‌پر دایره‌ای شکل)	ترنج بیرونی (آبی)، ترنج درونی (سبز)	ترنج بیرونی (مس)، ترنج درونی (سبز)		۱۲	ترنج هشت‌پر (شمسه) در (شمسه)	ترنج بیرونی (مس)، ترنج درونی (سبز)
۴	ترنج بیضی کشیده	سرمه‌ای	ترنج بیرونی و سبز و ترنج درونی کریم (مجمعی)		۱۳	ترنج در ترنج (ترنج بیرونی بیضی)، ترنج درونی (مجمعی)	ترنج بیرونی و سبز و ترنج درونی کریم (مجمعی)

	<p>ترنج بیرونی (قرمز)، ترنج میانی (سفید)، ترنج درونی (فیلی)</p>	<p>ترنج در ترنج، (ترنج بیرونی بیضی، ترنج میانی بیضی، ترنج درونی دایره‌ای)</p>	<p>۱۴</p>		<p>ترنج بیرونی (سرمه‌ای)، ترنج درونی (سفید)</p>	<p>ترنج در ترنج (هشت‌پر)، ترنج بیرونی شمسه هشت‌پر، ترنج درونی گل هشت‌پر</p>	<p>۵</p>
	<p>ترنج بیرونی (سیاه)، ترنج درونی (نارجی)</p>	<p>بیضی ترنج در ترنج</p>	<p>۱۵</p>		<p>ترنج بیرونی (سرمه‌ای)، ترنج درونی (سفید)</p>	<p>بیضی ترنج در ترنج</p>	<p>۶</p>
	<p>ترنج بیرونی (مسی)، ترنج درونی (سفید)</p>	<p>ترنج در ترنج (ترنج بیرونی بیضی مجمعی)، ترنج درونی لوزی</p>	<p>۱۶</p>		<p>ترنج بیرونی (سفید)، ترنج درونی (قهوه‌ای)</p>	<p>ترنج در ترنج بیضی (ترنج درونی شانزده‌پر)</p>	<p>۷</p>
	<p>سرمه‌ای</p>	<p>هشت‌پر</p>	<p>۱۷</p>		<p>ترنج بیرونی (سرمه‌ای)، ترنج درونی (سفید)</p>	<p>ترنج در ترنج (شمسه در شمسه)</p>	<p>۸</p>

					ترنج بیرونی (سبز)، ترنج درونی (خاکی)	ترنج در ترنج (بیضی) مجمعی - (سینی)	۹
--	--	--	--	---	--	---	---

نتیجه‌گیری

استان مرکزی با مکتب قالی‌بافی سلطان‌آباد و فراهان مشهور است. در سرتاسر این نواحی که شامل کانون‌ها و روستاهای بافندگی بی‌شماری است، ساروق و جیریا از جمله‌ی کانون‌های برجسته در جغرافیای اراک در بافت قالی به شمار می‌روند. جیریا با برپاداشتن ۴۰۰ تا ۷۰۰ دار قالی، در حال حاضر برجسته‌ترین و فعال‌ترین کانون بافت قالی در استان مرکزی به شمار می‌رود. البته ذکر این نکته ضروری است که روستای ساروق با داشتن سابقه‌ی جهانی در بافت و تولید قالی، متأسفانه قریب به دو دهه است که پویایی خود را در تولید این هنر بومی از دست داده است و به صورت محدود در گوشه‌وکنار آن، قالی بافته می‌شود. گفته می‌شود که یکی از دلایل افول قالی‌بافی در ساروق، تبدیل شدن این روستا به شهر است. قالی جیریا به واسطه‌ی کیفیت و ظرافت بافت، رنگ‌بندی و طرح و نقش، امروزه نه تنها در استان مرکزی و اراک، بلکه در کشور و به‌طور خاص بازار تهران، از شهرت بالایی برخوردار است. طرح و نقشه در قالی جیریا متنوع است و به سه دسته‌ی بومی، غیربومی (اقتباسی و وارداتی) و طرح‌های طراحان معاصر، تقسیم می‌شود. از نقشه‌های مهم بومی و دیرینه در جیریا می‌توان به انواع لچک و ترنج (پنج‌ترنج) و به‌طور خاص ترنج بیضی و ترنج خورشیدی، جغرافیا، ماهی‌درهم و مستوفی شکسته اشاره کرد. طرح و نقشه‌های غیربومی و وارداتی یا اقتباسی شامل هفت‌درویش، راوری، زیرخاکی، ظل‌السلطان، خشتی و حاج‌خانومی است. این نقشه‌ها را تولیدکنندگانی که در گذشته به سایر مناطق بافندگی رفت‌وآمد داشتند وارد نظام بافندگی اراک کردند و طراح، نقشه را کپی و یا بر مبنای خلاقیت خود آن را دچار تغییر و تحول می‌کرد و نقشه‌ای دیگر پدید می‌آورد. دسته‌ی سوم

از طرح‌ها و نقشه‌های جیریا، نقشه‌های طراحان معاصر اراک است که شامل نقشه‌ی اطلسی، فرهنگ، کومه‌ای، مرغ ماهی‌خوار، چگن (چگنی)، افشان کله‌گاوی، گلدانی، تک‌بوته، عقابی، مستوفی منحنی و انگوری است. از میان طرح‌های یادشده، طرح و نقشه‌ی اطلسی، یکی از طرح‌های رایج و پُربافت قالی جیریاست. طرح اطلسی با تراکم رنگی و رنگ‌بندی‌های شاد و متضاد و همچنین ازدیاد و فشردگی گل‌های ظریف، مخملی و اطلس‌گون، به یکی از نقشه‌های پُرفرودار در استان مرکزی تبدیل شده است که هم‌اکنون در طرح‌ها و رنگ‌بندی‌های مختلف و متنوع بافته و عرضه می‌شود. این نقشه را هم‌اکنون به‌طور غالب استاد برجی طراحی می‌کند.

منابع و مأخذ

- ادواردز، سیسیل، (۱۳۶۸)، *قالی ایران*، ترجمه‌ی مهین‌دخت صبا، تهران: فرهنگسرا.
- ژوله، تورج، (۱۳۹۰)، *پژوهشی در فرش ایران*، تهران: یساولی.
- جیریایی، هادی، (۱۳۹۶)، «روستای زیبای جیریا»، *وبلاگ جیریا - گیریا*، قابل دسترس در: <http://www.jirya-gariva.blogfa.com>، (تاریخ دسترسی: ۲۰ / ۰۸ / ۱۳۹۸)
- صوراسرافیل، شیرین، (۱۳۷۲)، *غروب زرین فرش ساروق*، تهران: مؤلف.
- فونتن، پاتریس، (۱۳۷۵)، *قالی ایران یا باغ همیشه‌بهار*، ترجمه‌ی اصغر کریمی، تهران: معین.
- ناصرالدین شاه قاجار، (۱۳۶۲)، *سفرنامه‌ی ناصرالدین شاه به عتبات و عالیات*، تهران: سنایی.